

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14636297>

MUSTAQILLIK YILLARIDA SURXONDARYO VILOYATINING IJTIMOIY-IQTISODIY RIVOJLANISHI

Amirqulov Sobir Abdusattor o'g'li

Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti 2-bosqich magistranti

sobiramirqulov072c@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada Surxondaryo viloyatining mustaqillik yillarida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish holati, viloyatdagi tumanlarning iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: *Surxondaryo, tumanlar, ijtimoiy-iqtisodiy, rivojlanish, ko'rsatkichlar.*

ANNONTATION

The article examines the state of socio-economic development of Surxondaryo Region during the years of independence, as well as indicators of economic growth in the regions of the region.

Keywords: *Surxondaryo, districts, socio-economic, development, indicators.*

KIRISH.

Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab mamlakatimizning boshqa viloyatlari kabi Surxondaryo viloyatida ham ishlab chiqarish tarmoqlari rivojlanib bordi. Shuningdek, ushbu yillarda viloyatda ijtimoiy sohada ham bir qator islohotlar amalga oshirildi. Respublikada iqtisodiy islohotlarning ilk bosqichida mulkchilikning hamma shakllari teng huquqli ekanligi qonuniy e'tirof etildi. Bu shakllar mustahkamlanishi uchun tegishli huquqiy – meyoriy va ularga rioya qilish

mexanizmlari yaratildi. Eng muhimi – ilgari davlatga qarashli bo‘lgan mulkni xususiylashtirishga, tadbirkorlikning rivojlanishiga putur yetkazayotgan yuridik va tashkiliy to‘siqlarning barchasi yo‘q qilindi. Ijtimoiy sohada esa uy-joylarni xususiylashtirish dastlabki qadam bo‘ldi. Natijada davlat uy-joy fondining 95 foizdan ortiqrog‘i fuqarolarning xususiy mulkiga aylandi. Bunda har 3 kvartiradan bittasi egalari imtiyozli shartlar bilan yoki tekin berildi. Urush va mehnat faxriylari, o‘qituvchilar, tibbiyot xodimlari va ilmiy xodimlar, ijodiy ziyolilar kvartiralarining egalari bo‘lishdi. Kam daromadli, mehnatga layoqatsiz va yolg‘iz keksa shaxslar, yosh oilalar hamda fuqarolarning ijtimoiy himoyalanmagan, kam ta‘minlangan toifalari, uy-joyga muhtojlar uchun aniq maqsadli kommunal uy-joy zaxiralari tashkil etildi. Uy-joy fondining xususiylashtirilishi bilan kommunal xizmat ko‘rsatish tizimida ham tub o‘zgarishlar yuz berdi. Bu tizim endi mahalliy boshqaruv tasarrufiga o‘tdi va yangi ishchi o‘rinlari paydo bo‘ldi. Mahalliy o‘z-o‘zini boshqarish organlarining mas‘uliyati ham ortdi. Ijtimoiy ko‘maklashishning ta‘sirchan tizimini tashkil etish yo‘llarini izlash natijasida mahalla orqali moddiy, ma‘naviy muhtojlarga yordam berishning eng sodda, ammo samarali va ochiq vositasi yaratildi. Bu esa ruhini ko‘tardi, hokimiyatga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashga ko‘maklashdi. Mahalla oqsoqollari, maslahatchilari va faollari mahallada yashovchi har bir kishining moddiy, ma‘naviy ahvolini, har bir oilaning ruhiyatini va daromad manbalarini yaxshi biladi. Shuning uchun ijtimoiy himoyaning yangi tizimini yaratish, kam daromadli oilalarga moddiy yordam odamlarga eng yaqin turuvchi boshqaruv bo‘g‘ini mahalla orqali amalga oshiriladigan bo‘ldi.

ASOSIY QISM.

O‘zbekistonning janubiy viloyatlaridan biri bo‘lmish Surxondaryo viloyati aholisi soni tez o‘rib borayotgan hudud hisoblanadi. Surxondaryoda yiliga 65–70 mingga oshishi kuzatilmoqda. Bu esa odamlarni ish bilan ta‘minlash, bog‘cha, maktab, shifoxonalar, uy-joy, gaz-suv, yo‘l masalalarini hal etishni, qishloqlarda fermer va dehqon xo‘jaliklarini, o‘rta va kichik tadbirkorlikni rivojlantirishni taqozo qiladi. Aholining tabiiy o‘ssishi jadallik bilan davom etishi yangi ish joylarini yaratish

vazifasini ko'ndalang qo'yishi aniq. Qishloq joylarda hozirgi kunda mehnatga layoqatli aholini ish bilan ta'minlash o'tkir muammo bo'lib qolmoqda. Shuning uchun mintaqada suv resurslari tanqisligi, ekin maydonlarini kengaytirish imkoniyatlari cheklanganligi ham bu borada bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirishni talab etadi. 1989–1990-yillarda shaxsiy xo'jaliklarni rivojlantirish uchun respublika bo'yicha 165 ming gektar, 1991-yil 100 ming gektar aholiga tomorqa uchastkasi uchun ajratildi, uy-joy uchun berildi. Aholi o'sishi bo'yicha respublikada eng yuqori o'rinda bo'lgan birgina Surxondaryo viloyatida 1991–1999-yillarda 134 mingdan ortiq oilaga 36 ming gektardan ziyod yer tomorqa uchun ajratilgani surxondaryoliklarga munosib turmush sharoitini yaratish imkoniyatini berdi.

Sog'liqni saqlash tizimi muammolarining bir qismi xususiy mulkchilik shaklidagi korxonalar va muassasalar tomonidan hal etildi. Aynan shu sohada ham mulkchilikning xususiy shakli asta-sekin o'z o'rnini egallamoqda. Ayniqsa, sog'liqni saqlash tizimida bo'lajak onalar salomatligini muntazam nazorat qilib boradigan, sog'lom bolalar tug'ilishiga xizmat qiladigan keng tarmoqli "Oila markazlari"ning o'rni va ahamiyati katta bo'lgan. Agar 1991-yilda onalar o'limi ko'rsatkichi har 100 ming nafar ayolga nisbatan 65 tani tashkil etgan bo'lsa, 2006 yilga kelib bu raqam 24 taga tushgan. Go'daklar o'limi esa ilgari 1000 nafar chaqaloqqa 35 ta to'g'ri kelgan bo'lsa, 2006 yilda 14 taga tushgan. Shunisi e'tiborliki, O'zbekistonda chechak va ich terlatma, kuydirgi, o'lat va vabo kabi yuqumli kasalliklarga butunlay barham beriladi. O'rtacha umr ko'rish ham 67 yoshdan 72,5 yoshga uzaygan. Bularning barchasi odamlar salomatligini muhofaza qilish, turmush sharoitini yaxshilashga qaratilgan chora-tadbirlar natijasi bo'ldi.

Ma'lumki, xizmat ko'rsatish sohasiga uy-joy kommunal xo'jaligi, maishiy xizmat ko'rsatish, xalq ta'limi, sog'liqni saqlash, jismoniy tarbiya, ijtimoiy ta'minot, madaniyat va san'at, yo'lovchi transporti, aloqa, chakana savdo, umumiy ovqatlanish kabi bir qator yo'nalishlar kiradi. Xizmat ko'rsatish sohasini aholi ehtiyojlarini qondirish jihatidan ikki turga ajratish mumkin: birinchisi, madaniy - maishiy xizmat sohasini (uy-joy kommunal xo'jaligi, maishiy xizmat, yo'lovchi transporti, noishlab

chiqarish aloqasi, chakana savdo, umumiy ovqatlanish) o'z ichiga olsa, ikkinchisi, ijtimoiy va ma'naviy ehtiyojlarni qondirishga mo'ljallangan (maorif, sog'liqni saqlash, jismoniy tarbiya, ijtimoiy ta'minot, madaniyat va san'at) sohalarni qamrab oladi.

NATIJALAR.

Surxondaryo viloyatidagi iqtisodiy ko'rsatkichlar tahlil qilinganda bir qator sohalar yuqori o'sish holati kuzatiladi. Jumladan, Surxondaryo viloyatidagi makroiqtisodiy ko'rsatkichlar 2010-2024-yilning 9 oyi tahlil qilinganda viloyatdagi yalpi hududiy mahsulot, sanoat mahsuloti, iste'mol tovarlari, qishloq, baliq va o'rmon xo'jaliklari, asosiy kapitalga investitsiyalar, qurilish ishlari, chakana savdo tovar aylanmasi, xizmatlar, tashqi savdo aylanmasi, eksport, importlarning tahlil qilingan yillar davomida o'sish holatlari, ayrim yillarda esa pasayganligini ko'rishimiz mumkin.

Surxondaryo viloyatining makroiqtisodiy ko'rsatkichlari

	O'lov birligi	2010 y.	2011 y.	2012 y.	2013 y.	2014 y.	2015 y.	2016 y.	2017 y.	2018 y.	2019 y.	2020 y.	2021 y.	2022 y.	2023 y*	2024 y yanvar-sentabr*
Yalpi hududiy mahsulot	mlrd. so'm	3 394,7	5 217,1	6 436,4	7 436,4	9 213,2	11 114,4	12 179,6	16 354,4	21 229,4	25 473,1	27 571,6	33 591,1	39 201,8	46 839,7	38 732,2
	o'sish sur'ati, % da	110,9	110,9	108,5	107,8	107,8	107,3	105,6	103,4	106,0	104,5	102,7	109,3	104,2	104,8	106,2
Sanoat mahsuloti	mlrd. so'm	756,4	925,8	1 101,8	1 321,4	1 615,3	1 910,7	2 200,7	2 356,4	3 234,7	4 231,3	5 322,7	6 675,3	7 229,8	8 745,4	9 809,3
	o'sish sur'ati, % da	112,8	107,9	108,6	107,3	111,2	110,0	106,8	83,2	128,1	107,1	106,7	109,7	104,2	105,6	108,8
Iste'mol tovarlari	mlrd. so'm	290,7	363,6	445,5	537,8	687,7	942,8	985,2	1 068,4	1 218,0	1 601,3	2 032,4	2 640,6	2 632,0	2 692,5	x
	o'sish sur'ati, % da	107,9	103,1	105,8	104,1	114,0	116,0	119,4	97,0	101,5	108,9	111,7	112,6	100,7	101,4	x
Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi	mlrd. so'm	2 348,1	4 187,5	4 922,0	5 512,8	6 882,6	8 354,3	8 896,4	11 837,2	15 394,4	18 152,0	19 921,7	24 016,4	28 027,2	33 655,0	26 875,0
	o'sish sur'ati, % da	105,0	108,9	107,9	106,8	106,6	106,3	104,7	104,7	97,3	103,1	105,6	104,6	102,5	103,7	103,8
Asosiy kapitalga investitsiyalar	mlrd. so'm	655,3	802,9	980,3	1 371,0	1 509,1	1 843,6	2 142,4	3 551,0	7 240,6	11 835,1	9 923,0	12 037,8	11 507,3	17 956,0	13 928,7
	o'sish sur'ati, % da	95,8	104,8	107,9	123,2	96,5	110,3	107,6	148,4	164,2	144,0	76,3	109,7	87,1	145,4	107,1
Qurilish ishlari	mlrd. so'm	335,9	470,6	605,3	849,5	1 051,5	1 351,3	1 554,8	1 827,0	2 879,7	3 979,7	4 690,6	5 868,4	6 545,4	7 353,3	8 503,9
	o'sish sur'ati, % da	144,7	128,2	116,9	123,6	107,7	118,9	106,7	107,3	129,7	121,2	107,1	112,9	102,0	106,9	109,6
Chakana savdo tovar aylanmasi	mlrd. so'm	1 321,3	1 760,9	2 280,0	3 070,4	3 894,9	4 766,4	6 015,1	7 149,0	8 846,2	11 055,7	12 545,8	15 151,3	17 428,5	20 787,5	16 310,8
	o'sish sur'ati, % da	122,7	119,3	112,5	117,5	115,3	116,0	116,6	100,3	103,8	110,5	103,9	108,9	112,0	108,0	109,2
Xizmatlar, jami	mlrd. so'm	796,3	1 085,3	1 450,8	1 918,0	2 471,4	3 067,8	3 845,3	4 485,5	6 079,6	6 981,9	7 919,7	10 387,4	12 878,0	15 493,7	19 619,8
	o'sish sur'ati, % da	114,6	124,5	123,2	120,5	123,4	117,7	116,6	105,8	119,2	103,8	103,3	120,1	114,5	110,5	110,2
Tashqi savdo aylanmasi	mln. AQSh. Dollor	309,0	287,2	283,1	418,9	261,2	264,7	270,7	374,6	589,1	562,7	416,9	442,5	372,8	325,2	301,4
	o'sish sur'ati, % da	149,3	92,9	98,6	148,0	62,3	101,4	102,3	138,4	157,3	95,5	74,1	106,1	84,2	87,3	128,7
Eksport	mln. AQSh. Dollor	278,7	203,7	211,1	295,1	215,0	213,8	148,2	157,4	191,7	241,0	213,5	235,2	227,6	217,8	196,3
	o'sish sur'ati, % da	146,1	73,1	103,6	139,8	72,9	99,4	69,3	106,1	121,9	125,7	88,6	110,2	96,8	95,8	133,5
Import	mln. AQSh. Dollor	30,3	83,5	72,0	123,8	46,2	50,9	122,5	217,2	397,3	321,7	203,4	267,3	145,2	107,4	105,1
	o'sish sur'ati, % da	187,0	275,6	86,2	171,9	37,3	110,3	240,6	177,3	182,9	81,0	63,2	101,9	70,1	74,0	120,6
Saldo	mln. AQSh. Dollor	248,4	120,2	139,1	171,3	168,9	162,9	25,7	-59,9	-205,6	-80,7	10,1	-32,1	82,4	110,4	91,2
	o'sish sur'ati, % da	142,3	48,4	115,7	123,1	98,6	96,5	15,8	x	x	x	x	x	x	x	x

1-rasm. Surxondaryo viloyatining makroiqtisodiy ko'rsatkichlar.

Yuqoridagi jadvaldan ham ko'rishimiz mumkinki, viloyatda 2016-yilda yalpi hududiy mahsulot o'sish ko'rsatkichi 105,6 foizni tashkil etgan bo'lsa 2024-yilning yanvar-sentyabr holatida ushbu o'sish ko'rsatkichi 106,2 foizni tashkil etgan.

MUHOKAMA.

Viloyatda avtomobil va temir yo'llarning uzayishi hamda tarmoqlashuvi mintaqalar iqtisodiyoti hamda ijtimoiy sohasini rivojlanishiga katta imkoniyatlar

ochdi. Aholini ish bilan ta'minlash, chet davlatlarga chiqish mamlakatning tranzit rolini oshirdi.

Mahalliy sanoatda, aholiga xizmat ko'rsatish sohalarida xususiylashtirishning amalga oshirilishi sifatli sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishga, raqobat muhitini yaratishga, xizmat ko'rsatish turlarining ko'payishiga olib keldi. Mustaqillik yillarida respublikaning janubiy viloyatlaridan biri bo'lmish Surxondaryo viloyati mamlakatning asosiy yoqilg'i energetika bazasiga aylandi. Umuman, 1991–2007 yillarda bu viloyatning sanoat korxonalarida texnika va texnologiya yangiliklarini joriy etish keng ko'lamda olib borildi. Bu ishlarning barchasi mintaqa aholisining sanoat mahsulotlariga bo'lgan talabini to'laroq qondirish, mahsulot sifatini yaxshilashga erishish, og'ir qo'l mehnati sharoitida ishlayotgan sex va ustaxonalarni yangi zamonaviy texnika bilan jihozlash maqsadida amalga oshirildi.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, mustaqil O'zbekistonning iqtisodiy-ijtimoiy, siyosiy, agrar sohasi va madaniy hayotida Surxondaryo viloyati katta rol o'ynaydi. Surxondaryo viloyati istiqloq yillarida respublikaning boshqa o'lkalari kabi ulkan ijobiy o'zgarishlar taraqqiyotni boshdan kechirmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Тилаев Э.Р. Ўзбекистон жанубий вилоятларида ижтимоий-иқтисодий ҳаётдаги ўзгаришлар: тажриба ва муаммолар (XX асрнинг 90-йиллари) // Ўзбекистонда урбанизацион жараёнлари: тарих ва ҳозирги замон. Халқаро илмий-амалий анжуман материаллари. – Тошкент, 2007. – Б. 81-84.
2. Surxondaryo viloyat statistika boshqarmasining 2024-yil oktyabr oyidagi hisoboti.
3. Раҳимов Б.С. Ўзбекистоннинг мустақиллик йилларидаги ижтимоий-иқтисодий ва маданий ҳаёти (Сурхондарё вилояти мисолида 1991–2005 йиллар). Тарих фан. ном. дисс. – Тошкент: ЎЗМУ, 2008. – 189.